

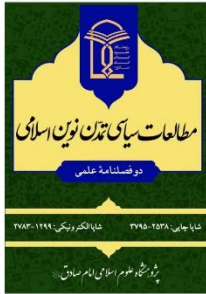
Imam Sadiq Research Institute
for Islamic Sciences

Research Institute for Political
and Defence Studies

P. ISSN: 3795-2538 & E. ISSN: 2783-1299

Website: <http://sjs.isri.ac.ir>

Autumn 2025 & Winter 2026

Meta-Analysis of the Theory of Movement Civilization Making

(The Process of Islamic Civilization-Building Based
on the Islamic Movement and Islamic Resistance Approach)

Behzad Ghasemi*

Doi: <https://doi.org/10.22034/rcdir.2025.490319.1149>

Received: 2025/09/23 - Revised: 2025/11/11 - Accepted: 2025/10/22

Article Type: Research Article

Abstract

This study examines the theory of civilization-building through Islamic movements based on the author's body of research. Religion, doctrine, and Islamic governance are considered key drivers of civilization, while contemporary Islamic movements and resistance play a foundational role in shaping the New Islamic Civilization. The research seeks to review prior studies, extract experiences, and integrate them into a coherent framework for theorizing movement-based civilization-building. A qualitative meta-synthesis method is employed to systematically review the literature, reinterpret findings, and identify new relationships, enabling the integration of qualitative data. The central aim is to design a "theory of movement-based civilization-building" through a structured analysis. The main research question addresses the most influential factors in this process. The study sample includes 20 research articles authored between 2015 and 2025 on related topics. Findings are organized around three core dimensions—what, why, and how—providing a basis for policymaking and strategic formulation. The key components of the proposed theory include movement-oriented thinking, movement-based human development, movement diplomacy, Islamic resistance, people-centered revolutionary mobilization, movement-based education, and movement leadership. The results indicate that movement-based activity has a significant and accelerating impact on civilization-building. Consequently, the concept of movement-based civilization-building can be systematically formulated, presented as a theory, and applied in practice.

Keywords: Islamic Movement, Islamic Revolution, Resistance, Movement-Based Civilization-Building, Islamic Civilization.

*. Associate Professor, Department of
Islamic Revolution, Faculty of
International Studies, Imam
Hossein Comprehensive University,
Tehran, Iran. Email:
Ghasemi@ihu.ac.ir

پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق

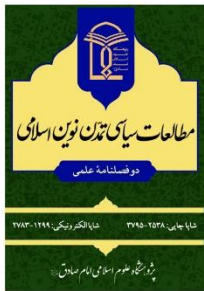
پژوهشگاه مطالعات سیاسی و دفاعی

P. ISSN: 2783-1299

E. ISSN: 2338-3795

http://sjs.isri.ac.ir

تابش پایگاه نشریه: ۱۴۰۴

* دانشیار گروه انقلاب اسلامی، دانشکده مطالعات بین الملل، دانشگاه جامع امام حسین، تهران، ایران.
Ghasemi@ihu.ac.ir

فرا ترکیب نظریه تمدن سازی نهضتی

(فرایند تمدن سازی اسلامی مبتنی بر رویکرد نهضت اسلامی و مقاومت اسلامی)

بهزاد قاسمی*

Doi: <https://doi.org/10.22034/rcdir.2025.490319.1149>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱ - تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰
نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

هدف این پژوهش بررسی نظریه تمدن سازی نهضت های اسلامی در خلال پژوهش های نگارنده است. دین، مکتب و حکومت اسلامی تمدن سازند. نهضت ها و مقاومت اسلامی امروزه نقش بستر سازی تمدن نوین اسلامی را ایفا می کنند. این پژوهش در پی مرور سوابق، استخراج و به کارگیری تجارب برای یکپارچه سازی و ارائه راهبرد برای نظریه پردازی تمدن سازی نهضتی است. در این پژوهش، از روش فراترکیب در بخش کیفی و عرضه رویکرد جامع از تحقیقات برای بازنگری و مرور نظام مند سوابق و کشف روابط جدید استفاده شده است و این روش قابلیت دستیابی به تجمیع داده های کیفی را فراهم می آورد. دغدغه این پژوهش طراحی «نظریه تمدن سازی نهضتی» با بررسی روشمند است. سؤال پژوهش این است که مهم ترین عوامل مؤثر در تمدن سازی نهضتی کدام اند؟ جامعه آماری پژوهش شامل ۲۰ عنوان مقاله پژوهشی نگارنده است که از سال ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۴ با موضوع مرتبط منتشر شده است. یافته های پژوهش در سه مسئله اساسی با پرسش از چیستی، چرایی و چگونگی برای خط مشی گذاری و عرضه راهبرد احصا و تحلیل شده است. مهم ترین مؤلفه های نظریه عبارت اند از اندیشه روزی نهضتی، انسان نهضتی، دیپلماسی نهضتی، مقاومت اسلامی، جنبش سازی انقلابی مردم پایه، تربیت نهضتی و رهبری نهضتی. نتیجه پژوهش نشان داد فعالیت نهضتی تأثیر معنادار و شتاب بخش در تمدن سازی دارد و در نتیجه مقوله تمدن سازی نهضتی در قالب نظریه قابل طرح، عرضه و اجراست. واژگان کلیدی: نهضت اسلامی، انقلاب اسلامی، مقاومت، تمدن سازی نهضتی، تمدن اسلامی.

مقدمه

در سده‌های اخیر کشورهای غربی با عرضه فرهنگ و تمدن غرب کوشیدند بر کل جهان مسلط شوند. آمریکا در رقابت با قدرت کمونیستی شرق، با توسعه اندیشه لیبرالیستی، نظام دوقطبی را شکل داد. در زمان رقابت بین دو قدرت غرب و شرق، از نهضت‌های اسلامی و مقاومت اسلامی خبری نبود. در دوره جنگ سرد (۱۹۴۸ تا ۱۹۹۱)، استراتژی دو قدرت بر ساخت حوادث غلبه داشت و قدرت‌های کوچک‌تر و به‌ویژه جهان اسلام هیچ رمقی نداشتند. تمام حوادث سیاسی جهان در مقیاس کوچک‌تری در واقعیت رقابت دو قدرت آمریکا و شوروی بود. جنگ‌های نیابتی همه در امتداد اراده دو قدرت برتر شرق و غرب بود. جهان اسلام تقسیم‌شده بین این دو بلوک غرب و شرق بود. دنیای اسلام و جهان اسلام ایزوله و شرایط اسفناک داشت و هیچ استقلال سیاسی، امنیتی و نظامی نداشت. در جنگ‌هایی که بین اعراب و اسرائیل رخ داد، نخست اینکه ماهیت دینی و ایمانی نداشتند و با مشی ناسیونالیستی انجام شدند و دوم اینکه هرگز نتیجه‌بخش نبوده و اعراب هزیمت یافتند. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹ و پیش از فروپاشی شوروی در ۱۹۹۱، نهضت تمدنی مبتنی بر مکتب الهی و اسلامی شکل گرفت. با فروپاشی شوروی کمونیستی، نظام سلطه به رهبری آمریکا داعیه‌دار تنها ابرقدرت جهان گردید و نظریه‌های «برخورد تمدن‌ها» و «لیبرال‌دمکراسی»، به عنوان نسخه‌هایی برای تقابل با گفتمان انقلاب اسلامی و تضعیف «نهضت‌های اسلامی و مقاومت اسلامی»، شکل گرفتند. با توسعه و تعمیق گفتمان انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نهضت‌های اسلامی و محور مقاومت، نظریه «تمدن‌سازی نهضتی»^۱ در مقابل دو نظریه مزبور قد علم کرد. این نظریه تاکنون، علاوه بر اینکه موفق بوده، برنامه‌های نظام سلطه و جبهه استکباری در سطح داخلی و منطقه را با شکست مواجه کرده و خیز بین‌المللی برداشته است.

نظریه تمدن‌سازی نهضتی در واقع در پی مقابله با نظام سلطه در ابعاد و سطوح مختلف است. نهضت اسلامی یا به تعبیر بنیان‌گذار انقلاب اسلامی «نهضت متمدن» ابتدا با

۱. در اینجا منظور از نظریه تمدن‌سازی به تعبیری بسیج ملت‌ها، سپاه نهضت‌ها، نهضت‌های اسلامی، محور مقاومت، سپاه قدس، جبهه مقاومت و نیروی قدس است.

پیروزی انقلاب اسلامی شکل گرفت. پس از شکل‌گیری و پیروزی نهضت اسلامی در ایران، نهضت‌های اسلامی و مقاومت اسلامی به منطقه توسعه یافت و بین‌المللی شد. مقاله حاضر مبتنی بر نظریه تمدن‌سازی نهضتی با تکیه بر رویکرد نظری مقاومت و اقدام کاربردی (محیط و میدان)، در صدد است؛ نظریه تمدن‌سازی را بر پایه گفتمان انقلاب اسلامی، بنیانگذار انقلاب امام خمینی علیه السلام و امام شهید برای تأسیس تمدن نوین اسلامی ارائه دهد و از سوی دیگر با سلطه و تمدن غربی مقابله کند. با این اقدام عملی و رویکرد نظری «تمدن‌سازی نهضتی» شکل خواهد گرفت.

حمایت بی دریغ از مستضعفان و مسلمانان جهان به صورت شفاف در قانون اساسی جمهوری اسلامی آمده است. ما باید از مستضعفان جهان پشتیبانی کنیم؛ زیرا اسلام پشتیبان تمام مستضعفان جهان است. ایران قدرت خود را صرف پشتیبانی از همه مسلمانان می‌کند (موسوی خمینی، ۱۳۶۸، ج ۴: ۳ و ج ۱۱: ۲۶۲). مهم‌ترین راهبرد و حرکت تمدنی انقلاب اسلامی مقاومت است. ایستادگی ملت‌های مسلمان نتیجه خواهد داد (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۹/۴).

با آغاز نهضت امام خمینی علیه السلام و پیروزی انقلاب اسلامی تمدن‌سازی نهضتی آغاز شده است. نظریه «تمدن‌سازی نهضتی» روی موضوع خاص نهضتی و مقاومت تمرکز و تأکید دارد. موضوع ناظر به حل این مسئله است که نهضت اسلامی و مقاومت چگونه به فرایند تمدن‌سازی کمک می‌کند. مسئله اصلی این است که چگونه می‌توان از یافته‌ها و نتایج تحقیقات در عمل و به صورت کاربردی استفاده کرد. تنوع روش‌ها و تکثر یافته‌ها در مطالعات انجام‌شده و سوابق تجربی نگارنده دستیابی به تصویر کلی از نظریه تمدن‌سازی نهضتی را دشوار کرده است. بررسی و ارزیابی تحقیقات پیشین نشان می‌دهد اغلب این پژوهش‌ها جنبه کیفی دارند. روش فراترکیب دستیابی به حقیقت واحد، نظام‌مند، یکپارچه و انکشاف نظریه را در پی دارد.

ضرورت نظریه‌پردازی با بهره‌گیری از روش فراترکیب به این سبب است که تحقیق و پژوهش در حوزه‌های علوم انسانی ضرورت بیشتری برای انجام تحقیق نو، به منظور کاربردی‌سازی در عرصه محیط و میدان دارند. چرا؟ چون در بیشتر حوزه‌ها ادبیات، سوابق

و پیشینه تولید شده و موجود است. پژوهش در زمینه علوم انسانی بیشتر ضرورت دارد و نیازمند است مجموعه داده‌ها، گزاره‌ها، قضایا، مفاهیم و ادبیات تولیدشده به‌عنوان اجزای متفرق بازرنگری، سازمان‌دهی و یکپارچه‌سازی، و با تحلیل شبکه‌سازی به‌صورت یک ساختمان جدید ارائه شود (Card, 2011, 18). با افزایش پژوهش‌های علمی و مقالات در حوزه تخصصی، نتایج ضدونقیض، مختلف و متنوع به وجود می‌آید که اغلب نیازمند روشی ترکیبی برای غلبه بر تضادها، نتایج مختلف، یکسان‌سازی تشابهات و نظام‌مندسازی آن برای کاربرد عملی و میدانی است (نوغانی و میرمحمدتبار، ۱۳۹۶: ۵). در همین راستا، مقاله، با تجمیع ادبیات تولیدشده نگارنده، درصدد تبدیل گزاره و قضایا به شبکه مفهومی و موضوعی نظریه است. پرسش اصلی این است که مهم‌ترین عوامل مؤثر در تمدن‌سازی نهضتی در سه سطح چیست، چرا و چگونه کدام‌اند؟ اجزای نظریه چیست و دارای چه مؤلفه‌هایی است.

۱. مفاهیم نظری و سوابق و ادبیات پژوهش

با عنایت به اینکه این پژوهش از روش فراترکیب استفاده کرده و ۲۰ عنوان مقاله از تحقیقات نگارنده این پژوهش استفاده شده، چهارچوب مفهومی، چهارچوب نظری، مفاهیم و مبانی مرتبط با موضوع در سوابق پیشین موجود و قابل دسترس است. به دلیل جلوگیری از ایجاز محل و اطناب ممل مبانی به این صورت آمده است: مفهوم نهضت را مبارزه مستضعفان با ظلم مستکبران بیان می‌کنند (موسوی خمینی، ۱۳۶۸، ج ۶: ۱۸۹) و دیپلماسی یعنی مدیریت سیاست خارجی. در نتیجه، دیپلماسی نهضتی بیانگر کاربرد خلاقانه و هوشمند سیاست برای حمایت از مظلوم و مقابله با ظالم است. دیپلماسی نهضتی به «کوشش عقلانی و جهادی در پیگیری، تنظیم و هدایت روابط بین گروه‌های مختلف مردم کشورهای هدف و ملت‌ها گفته می‌شود. این تلاش براساس اصول ثابت نظری و عملی "اصل استقامت" رهبران انقلاب اسلامی و کاربست سطوح انواع دیپلماسی با محوریت مقاومت در محیط مأموریتی است» (قاسمی، ۱۳۹۷: ۱۱). نیز «القای تفکر و استراتژی قیام‌لله و مقاومت با ابزار و ملزومات حداقلی، ولی مبتنی بر ایمان و آگاهی قوی در برابر قدرت حداکثری تا زمان به‌دست‌گیری

ابتکار عمل یا پیروزی کامل در صحنه نبرد و محیط مأموریتی» را دیپلماسی نهضتی می‌نامند (قاسمی، ۱۳۹۶: ۲۱). درباره تمدن نیز چنین آمده که سبک زندگی و مدنیت جدید است. تمدن اسلامی کشورگشایی نیست، بلکه تأثیر پذیرفتن فکری ملت‌ها از اسلام است (آیت‌الله خامنه‌ای^ع، بیانات، ۱۳۹۵/۲/۶)؛ عصر عقل‌گرایی و اصلاح‌گری دینی و شکوفایی که با علم و ایمان همراه است. ابن‌خلدون تمدن را مترادف مدنیت دانسته و مدنیت را چنین تعریف کرده است: انسان دارای سرشت مدنی است؛ یعنی ناگزیر است اجتماعی تشکیل دهد که در اصطلاح ایشان آن را مدنیت گویند و معنای عمران همین است (ابن‌خلدون، ۱۳۷۵، ج ۱: ۷۷). تمدن‌سازی یعنی مناسبات و تعاملات گوناگون انسانی (امت مسلمان) در پهنه جغرافیای عقیدتی برای توانمندسازی مادی و معنوی. تمدن‌ها با نهضت و مقاومت نیز شکل می‌گیرند. تمدن‌ها پدیده زمانی‌اند؛ یعنی برخی سازه‌های تمدنی براساس اقتضانات زمانی و مکانی در متن و مرکز قرار می‌گیرند و برخی دیگر به حاشیه می‌روند. گاهی براساس شرایط جبری، هویت یک تمدن را باید براساس عنصر مقاومت تعریف و تأسیس کرد؛ به این دلیل که فزونی دشمنان و غیریت‌ها / دگرها باعث می‌شود اولویت نخست و مهم تمدن مقاومت قرار گیرد (بابایی، ۱۳۹۴: ۳۴-۳۵).

تمدن‌سازی نهضتی یعنی نگرش راهبردی و فکری است و هم اقدام عملی (راهبرد و تاکتیک) که نهضت مقاومت اسلامی تمدن اسلامی را وارد عرصه دینامیک محیطی و پویایی میدان کرده است. تمدن‌سازی نهضتی علاوه بر اینکه دربرگیرنده مفاهیم تمدن‌سازی بوده یک بینش و روش جدید در حوزه تمدن‌سازی ارائه کرده است که بدون آن تمدن‌سازی فرایند صحیح خود را طی نخواهد کرد. بدون نهضت‌ها و مقاومت، تمدن‌پویایی خود را از دست می‌دهد و دچار رکود و ایستایی می‌شود. تمدن‌سازی نهضتی بر جنبه عینی و بُعد عملی در تمدن‌سازی توجه و تأکید دارد. پیش از این، اغلب مطالعات و نظریه‌ها جنبه انتزاعی داشته‌اند. این نظریه درعین حال که جنبه انتزاعی و نگرشی دارد، بر مقاومت اسلامی و امور نهضت‌ها تأکید عینی می‌کند. اجزای نظریه ارائه‌شده بر جنبه تجویزی و آینده‌نگرانه نیز توجه کرده است. تمدن‌سازی نهضتی از تمام منابع، امکانات فکری، اندیشه‌ای و

لجستیکی در سطح راهبرد و تاکتیک برحسب ضرورت استفاده کرده است. فعالیت ها، تجارب و ابعاد نهضت اسلامی و مقاومت اسلامی در مقوله تمدن سازی نهضتی در قالب نظریه طرح شده و در صورت بندی مفهومی نظریه مبانی معرفت شناختی، تجویزها و راهبردها، که ساختمان نظریه را شکل داده است، کشف خواهد شد و روابط جدید آن با اجزا دقیق نشان داده می شود.

۲. پیشینه پژوهش

در اینجا مقالات و پژوهش های نگارنده مقاله در زمینه نهضت ها، مقاومت اسلامی و عوامل مؤثر بر تمدن سازی با رویکرد معرفت شناسی دینی و در فرایند تمدن سازی نهضت های اسلامی معرفی شده است. مقالات بررسی شده به ترتیب عبارت اند از «خوانشی از اندیشه امام خمینی علیه السلام و حسن البنا پیرامون نظام سیاسی» (۱۳۹۴)، «نقش تفکر انقلاب اسلامی و محور مقاومت در قبال سوریه» (۱۴۰۰)، «مقایسه رویکرد انقلاب اسلامی و ایالات متحده در قبال تروریسم» (۱۳۹۵)، «ظرفیت سنجی شیعیان عراق و تأثیر آن بر محور مقاومت» (۱۴۰۰)، «شاخص های مقاومت اسلامی یمن در منظومه فکری الحوثی و تأثیر آن بر مقاومت» (۱۳۹۹)، «ژئوپلیتیک محور مقاومت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران براساس گفتمان انقلاب اسلامی» (۱۳۹۷)، «دستاوردهای مقاومت اسلامی لبنان در منظومه فکری سیدحسن نصرالله و تأثیر آن بر امنیت محور مقاومت» (۱۳۹۸)، «شناسایی شاخص های رهبری منطقه ای ایران و تأثیر آن بر عمق بخشی انقلاب اسلامی» (۱۳۹۷)، «تحلیل بازتاب انقلاب اسلامی ایران در یمن براساس نظریه پخش» (۱۳۹۸)، «آرمان امنیت امت مسلمان در گفتمان انقلاب اسلامی» (۱۳۹۸)، «انقلاب اسلامی و تمدن نوین بر پایه اتحاد و ائتلاف ملل اسلامی» (۱۳۹۹)، «الگوی مقاومت اسلامی؛ مطالعه بیانات مقام معظم رهبری» (۱۳۹۹)، «ارزیابی تأثیر فرهنگ شهادت طلبی انقلاب اسلامی ایران در جهان اسلام و عرصه بین الملل» (۱۳۹۷)، «ظرفیت سنجی پیاده روی اربعین و تأثیر آن بر تمدن نوین اسلامی» (۱۴۰۲)، «شناسایی شاخص های مقاومت اسلامی و تأثیر آن بر تمدن سازی نوین اسلامی» (۱۴۰۱)، «شاخص های پاسداری از انقلاب اسلامی و تأثیر آن در تمدن سازی» (۱۴۰۲)، «تحلیل تأثیر

و پیامدهای دیپلماسی نهضتی در جهان اسلام و عرصه بین الملل» (۱۴۰۱)، «حکمرانی مطلوب در یمن: تبیین نقش و جایگاه انصارالله در سازه تمدن نوین اسلامی» (۱۴۰۴)، «تحلیل علل مانایی انقلاب اسلامی و استحکام نظریه نظام انقلابی در عرصه بین الملل» (۱۴۰۲)، «تبیین و نقد میزان انطباق‌پذیری نظریه برینتون با انقلاب اسلامی» (۱۴۰۳).

۳. روش‌شناسی نظریه تمدن‌سازی نهضتی

روش فراتحلیل و فراترکیب دو تکنیک در ترکیب تحقیقات پیشین است. فراتحلیل را هنر ترکیب پژوهش‌ها، تحقیق‌ها و تحلیل‌ها می‌نامند و در واقع روش کمی و آماری برای تلفیق نتایج پژوهش‌های مستقل و مشابه و ترکیب یافته‌های آن‌ها برای ارزیابی و اثربخشی است (Egger & et al, 2001: 38). فراتحلیل عبارت است از تحلیل کمی و آماری که برای ترکیب نظام‌مند و روشمند تحقیقات قبلی و آنچه محققان قبلی انجام دادند برای دستیابی به جمع‌بندی درباره‌ی بدنه تحقیق و کشف دانش جدید انجام می‌شود (Li, 2010: 42). هدف فراتحلیل یکپارچه‌سازی یافته‌ها و نتیجه پژوهش‌ها با تلفیق آن‌ها و ایجاد روابط تازه از میان پدیده‌های اجتماعی است (Glass, 1978: 29; Steyaer, 2004: 23). فراتحلیل رویکرد کمی دارد. روش فراترکیب بیشتر برای تجمیع پژوهش‌های کیفی استفاده می‌شود.

فراترکیب از منظر هدف جزو تحقیقات کاربردی و پارادایم حاکم بر این پژوهش تفسیری است؛ زیرا نویسنده در تعامل با موضوع پژوهش و تفسیر نتایج تحقیق اثرگذار خواهد بود. هم‌جهت با پارادایم تحقیق، روش تحقیق کیفی انتخاب می‌شود و از میان روش‌های تحقیق کیفی، از روش فراترکیب که یکی از روش‌های تحقیق اکتشافی برای ایجاد و استخراج یک چهارچوب مرجع مشترک مبتنی بر نتایج تحقیقات گذشته است استفاده می‌شود؛ تا رسیدن به نظریه جدید و ارائه اجزاء و ساختمان نظریه تسهیل شود. فراترکیب روشی است که می‌تواند به چالش‌های پژوهشی پاسخ دهد و در واقع با ترکیب روش کیفی برای تحلیل تحقیقات کیفی متعدد از طریق بررسی سیستماتیک و نظام‌مند با بررسی عمیق و جامع یافته‌های اصلی تحقیق، واژه‌ها و مفاهیمی را آشکار یا ایجاد می‌کند که نمایش جامع‌تری از پدیده تحت بررسی را عرضه می‌کند (Murphy & et al, 2018: 199-208).

در این پژوهش، چهارچوب نمونه‌گیری مقاله شامل همه مطالعات و تحقیقات منتشرشده طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۴ نگارنده است و ۱۰۰ مقاله علمی - پژوهشی، ترویجی، تخصصی و همایشی، ۱۰ عنوان پروژه تحقیقاتی خاتمه‌یافته، ۱۰ عنوان کتاب تألیف‌شده، ۵ کرسی علمی ترویجی برگزارشده و برخی مستندات دیگر بررسی و مرور هدفمند شد. مقالات انتخاب شده برای فراترکیب چند ویژگی مهم دارند که عبارتند از: اول، مرتبط بودن مقاله با نظریه تمدن‌سازی نهضتی، دوم انتشار آن به صورت عمومی در سطح مجامع علمی کشور، سوم در دسترس بودن متن تحقیقات و مقالات، چهارم داشتن مسئله، سؤال، روش مشخص در مقالات انتخاب شده، پنجم مقالات منتشرشده دارای درجه علمی-پژوهشی و تأییدشده وزارت علوم و تحقیقات و فناوری هستند. با این وصف، ۲۰ عنوان مقاله علمی - پژوهشی چاپ و انتشاریافته در فاصله سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۴ برای تجزیه و تحلیل فراترکیب گزینش شدند.

نتایج تحلیل توصیفی و آماری نشان می‌دهد بازه زمانی مقالات انتخاب شده در این پژوهش، در یک دهه اخیر (۱۳۹۴ تا ۱۴۰۴) هستند. توزیع آماری آن در ۱۰ سال اخیر به ترتیب شامل این هستند؛ در سال ۱۳۹۴ (۵ درصد)، ۱۳۹۵ (۰ درصد)، ۱۳۹۶ (۰ درصد)، ۱۳۹۷ (۲۰ درصد)، ۱۳۹۸ (۱۵ درصد)، ۱۳۹۹ (۱۵ درصد)، ۱۴۰۰ (۱۰ درصد)، ۱۴۰۱ (۱۰ درصد)، ۱۴۰۲ (۱۰ درصد) و سال ۱۴۰۳ (۱۵ درصد) نگارش یافته و منتشر شده‌اند. یعنی به طور متوسط در هر سال دو مقاله توسط نویسندگان نگارنده مقاله حاضر در ارتباط با نهضت، تاریخ انقلاب اسلامی، مقاومت و تمدن‌سازی را به رشته تحریر در آورده است. این تحلیل توصیفی و آماری بیانگر تخصصی و علمی بودن مقاله نیز می‌باشد. از مجموع مقالات بررسی شده، ۹۰ درصد با همکاری اعضای هیئت علمی و تنها ۱۰ درصد با همکاری دانشجویان دوره دکتری تخصصی صورت گرفته است. ۶۵ درصد مقالات در تهران و ۳۵ درصد در سایر شهرهای ایران منتشر شده است. ۶۰ درصد مقالات به صورت نویسنده تک نفره و مسئول، ۲۰ درصد نویسنده مسئول و اول و ۲۰ درصد باقی مانده به شکل همکار نفر دوم بوده است. نویسندگان تمام مقالات مردند (برای تجربه

میدانی و در برخی موارد لزوم تبدیل دانش ضمنی و تجربی به دانش صریح، نیاز به حضور در جغرافیای بررسی شده بوده است). ۶۵ درصد مقالات با روش کیفی و ۳۵ درصد با روش ترکیبی نگارش یافته و هیچ مقاله‌ای با روش کمی انجام نشده است. از مجموع مقالات بررسی شده در فرایند سؤالات سه‌گانه چستی، چرایی، چگونگی، ۳۰ درصد از مقالات به چست، ۲۰ درصد به چرایی و ۵۰ درصد به چگونگی پرداخته‌اند که بیانگر کاربردی بودن موضوع و نقش آن در تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری است.

گفتنی است این مقاله با رویکرد کیفی و متناسب با مسئله و سؤالات طرح شده در تحقیق از شاخص‌های سه‌گانه کتاب طراحی پژوهش‌های اجتماعی نورمن بلیکی برای تحلیل پژوهش‌های مرتبط استفاده می‌کند (بلیکی، ۱۳۸۷). پژوهش‌ها به لحاظ فلسفی و صوری به سه دسته چستی، چرایی و چگونگی دسته‌بندی می‌شوند. در اینجا استفاده تحلیل کیفی از طراحی استراتژی‌های پژوهشی نورمن بلیکی نوعی مکمل تحلیل کیفی است.

۱-۳. نوع و سطح تحلیل

این مقاله با توجه به روش کیفی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شده است. پس، در این مقاله، تمدن‌سازی نهضتی به صورت کیفی و تحلیلی از روش فراترکیب بهره‌برداری کرده است. در فراترکیب کیفی، بیشتر از مقالات پیشین استفاده شد. در این پژوهش توزیع فراوانی و درصد بر حسب جامعه بررسی شده در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱: توزیع فراوانی و درصد بر حسب جامعه بررسی شده

جامعه آماری	فراوانی	درصد
مقالات علمی و سایر	۱۰۰	۸۰
پروژه تحقیقاتی	۱۰	۸
کتاب تألیفی	۱۰	۸
کرسی علمی ترویجی	۵	۴

(منبع: یافته‌های پژوهش ترسیم توسط نگارنده)

۲-۳. شاخص مقالات

در این مرحله، شاخص های مقاله های بررسی شده از لحاظ قالب مقاله و شکل انتشار، بازه زمانی و سال های انتشار، سنخ شناسی پژوهشگران و نگارندگان مقالات، جنسیت نویسندگان مقاله، توزیع جغرافیایی و روش تحقیق و پژوهش بررسی شده است. منظور از قالب شکل انتشار مقاله در سطوح علمی - پژوهشی، ترویجی، مروری، تخصصی و همایش است. در این مقاله، تمام ۲۰ مقاله بررسی شده علمی - پژوهشی هستند؛ یعنی صددرصد فراوانی را به خود اختصاص داده اند. بازه زمانی یعنی سال های نشر مقاله که در این پژوهش از سال ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۴ بررسی شده اند. فراوانی و درصد هر یک در جدول توزیع فراوانی برحسب سال انتشار مقاله مشخص شده است. ۲۰ مقاله علمی را در مجموع ۲۹ پژوهشگر نوشته اند که عضو هیئت علمی دانشگاه و دانشجوی دکتری تخصصی در رشته مطالعات منطقه ای و بین الملل اند. سهم و نقش نگارنده این مقاله در همه مقالات مشخص شده است. جنسیت نویسندگان مرد است. توزیع جغرافیایی محل نشر مقالات در جدول فراوانی مشخص شده است.

پژوهش و تحقیق در بیشتر مقالات براساس رویکرد کیفی بوده است؛ ولی در برخی مقالات از روش آمیخته (کیفی - کمی) استفاده شده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی و درصد برحسب جامع؛ بررسی شده

روش پژوهش مقالات علمی - پژوهشی چاپ شده	کیفی	کمی	آمیخته (کیفی - کمی)
فراوانی	۱۳	۰	۷
درصد	۶۵	۰	۳۵

(منبع: یافته های پژوهش)

۴. ارزیابی و تحلیل کیفی مقالات انجام شده

در این پژوهش برای بررسی کیفیت و تحلیل کیفی پژوهش ها، همچنین در تحلیل پژوهش ها از استراتژی سه گانه نورمن بلیکی استفاده شده است (بلیکی، ۱۳۸۷). مقالات ۲۰ گانه مورد بررسی در نوع پرسش در حوزه نهضت مقاومت و تمدن سازی، براساس شاخص های ارزیابی و تحلیل سه گانه (چیست، چرا، چگونه) در جدول زیر آمده است.

جدول ۳: توزیع فراوانی نوع پرسش در حوزه نهضت مقاومت و تمدن‌سازی

چگونه	چرا	چیست	جنس پرسش و نوع سؤالات پژوهش
۱۰	۴	۶	فراوانی
۵۰	۲۰	۳۰	درصد

(منبع: یافته‌های پژوهش و نگارنده)

الف) پرسش مقاله‌ها با مسئله و رویکرد چیست: ماهیت نهضت و چیستی نهضت در این بخش از جنس و تیپ نهضت پیامبران و انبیاست. چیستی نهضت برای تمدن در اینجا برخاسته از خودآگاهی الهی و ریشه این خودآگاهی الهی در اعماق فطرت است. احساسی که پیامبران در انسان بیدار می‌کنند همان احساس خداجویی و خداپرستی است که در فطرت بشر نهفته است. ماهیت و فلسفه نهضت در اینجا از انسان آغاز می‌شود و جویای تعالی و طرف‌دار حق و حقیقت و توحید است. فلسفه و چیستی نهضت و تمدن نهضتی بیداری‌خدایی در جست‌وجوی ارزش‌های الهی و اسلامی است.

در این سؤال مقالات متناسب با مفهوم و تعریف مرتبط با تمدن‌سازی نهضتی آمده است. موضوع امنیت امت مسلمان از گذشته و به‌ویژه پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی و خلأ خلافت بررسی شد. موضوع امنیت مسلمین در میان متفکران مسلمان چاره‌اندیشی شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام مستقل / آزاد و بر پایه «اسلام سیاسی» به امنیت امت اسلامی توجه و تأکید شد. براین اساس، امام خمینی علیه السلام موضوع تأسیس جمهوری‌های مستقل و آزاد را برای برپایی امت واحده لازم و ضروری می‌دانستند (قاسمی، ۱۳۹۸). امام خمینی علیه السلام فرمودند: «وصیت من به همه مسلمانان و مستضعفان جهان این است که... در زیر پرچم پرافتخار اسلام مجتمع و با دشمنان اسلام و محرومان جهان به دفاع برخیزید و به‌سوی یک دولت اسلامی با جمهوری‌های آزاد و مستقل به پیش روید» (موسوی خمینی، ۱۳۸۰: ۸۶-۸۸؛ همو، ۱۳۶۸، ج ۲۱: ۴۴۸). جمله امام بیانگر این است که؛ تمدن‌سازی نهضتی از طریق دولت اسلامی مستقل و آزاد اتفاق خواهد افتاد. این نگاه امام سرشت نهضتی و رویکرد تمدن‌سازی نهضتی و مقاومت اسلامی دارد. در این کلام امام هم به نگرش به‌وضوح اشاره شده و هم تاکتیک به‌صورت صریح بیان شده است.

به پا خیزید و دفاع کنید یعنی مقاومت و نهضت؛ از مسیر تشکیل جمهوری مستقل و آزاد، اتحاد امت اسلامی، در صحنه بودن مردم تحقق خواهد یافت. نقش محوری ایران در مقاومت و هسته ژئوپلیتیک آن، توجه به موضوع «ام القری جهان اسلام» و مؤلفه های ایجابی «وحدت جمهوری ها» از پیش ران های مهم جمهوری مستقل و آزاد در کشورهای اسلامی است.

اسلام سیاسی (دین و معنویت)، انسجام امت اسلامی (وحدت و اجتماع)، حکمرانی اسلامی (سیاست و اقتصاد) و دفاع مردم پایه (دفاعی و نظامی) از مؤلفه های مهم کلیدی احصاشده در نهضت و مقاومت اسلامی و تمدن سازی است. در نتیجه، با افزایش قدرت جبهه مقاومت و توسعه گستره جغرافیایی-فکری، بستر سازی برای تمدن نوین اسلامی نیز بیش از پیش فراهم خواهد شد. در زمینه جبهه مقاومت، نهادهای فروملی، مردم پایه و ملت های مسلمان، با بهره گیری از عناصر عدالت خواهی، تعالی طلبی، ظلم ستیزی، عقل گرایی، علم و دانش و هویت واقعی دینی، جامعه اسلامی را به سمت تمدن سازی نوین اسلامی رهنمون خواهند کرد. توسعه و اعتلای معنویت دینی، اخلاق اسلامی، مقاومت بر پایه ایمان، جهش علمی با ارتقای علم و دانش مسلمانان و عدالت خواهی، اصلاحگری، عزتمندی، پیروزی مستضعفان، اتحاد مطلوب قرآنی، اندیشه تمدن گرای امامین انقلاب و ارائه رویکرد نظری و عملی از موارد مهم در باب تمدن سازی است.

ب) پرسش مقاله ها با مسئله و رویکرد چرا: در این سؤال، مقالات متناسب با زمینه و علت و عوامل مرتبط با تمدن سازی نهضتی آمده است. در این قسمت، چهار مقاله با رویکرد چرایی بود. آنچه رفتار خارجی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت را شکل می دهد قدرت طلبی کشورهای محور مقاومت برای تأمین امنیت بیشتر نیست؛ زیرا افزایش قدرت جمهوری اسلامی و محور مقاومت امنیت بیشتری را برای آن به دنبال نخواهد داشت؛ لیکن آنچه نقش تعیین کننده در سیاست خارجی و امنیتی دارد وجود تهدید و برداشت این کشورها از آن تهدید است. شکل گیری موازنه اتحاد و ائتلاف با کشورهایی است که منبع تهدید آن ها مشترك است. همانا تمدن غربی تهدید اصلی اسلام و فرهنگ و

تمدن اسلامی به‌شمار می‌آید. برخی دیگر از موارد در این بخش تربیت و آموزش انسان‌ها و نیروی انسانی با هدف انسان انقلابی، انسان نهضتی و انسان تمدن‌ساز است. نظام‌سازی و نهادسازی در کشورهای اسلامی، فراهم‌سازی امنیت مسلمانان، تبادل فرهنگی، معرفتی و دانش ملل مسلمان، تأسیس شبکه واحد ضد سلطه در قلمرو اسلامی، عقب‌راندن سلطه، نفی سبیل، استقلال و آزادی، توسعه مناسبات و ارتباطات تجاری و اقتصادی در زمینه انرژی، جنبش‌سازی در جهت کنش معنادار و نهضتی فعال از عوامل مهم چرایی در تمدن‌سازی نهضتی‌اند.

ج) پرسش مقاله‌ها با مسئله و رویکرد چگونه: در این سؤال، مقالات متناسب با نقش‌آفرینی نهضت‌ها و مقاومت مرتبط با تمدن‌سازی نهضتی آمده است. در این قسمت، ده مقاله با رویکرد چگونگی بود. این پرسش در نظریه‌پردازی نقش برجسته و مهم‌تری دارد. اینکه چگونه نهضت امام خمینی علیه السلام منجر به شکل‌گیری حکومت دینی در ایران و تأسیس جمهوری اسلامی شد. خصوصاً دال‌گفتمانی «ولایت فقیه» پیوند بین امام و امت را مستحکم و در نهضت اسلامی فرایند پیروزی را تسریع کرد و زمینه تمدن‌سازی را فراهم ساخت. انقلاب اسلامی ایران در عرصه تمدن‌سازی مبتنی بر اصل یازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی در قلمرو تئوریک و عملی حرکت کرده است. به‌واسطه پشتیبانی نهضت‌ها و بسیج امکانات محور مقاومت و منطبق با اصل یازدهم قانون اساسی در تمدن‌سازی اسلامی، رویکرد مذکور در کشورهای اسلامی موفقیت‌هایی را نصیب خود کرده است.

مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی در تمدن‌سازی در دو بخش نظری و عملی احصا شدند. در بخش نظری، این موارد بودند: سیاسی کردن اسلام به‌عنوان مسئله اساسی در تمدن‌سازی، تغییر هندسه حکومت اسلامی، بازگشت به تمدن اسلامی به جای فرهنگ و تمدن غربی و برپا کردن تمدن اسلامی با روح اسلامی و با روح معنویت (محوریت قوانین قرآن، ایمان، علم، اخلاق، مجاهدت مداوم و حکومت مردمی از شاخصه‌های اختصاصی تمدن اسلامی است)، هم‌گرایی کشورهای اسلامی به‌خصوص در جبهه مقاومت.

از پیش‌ران‌های مهم تمدن‌سازی دیپلماسی نهضتی و مقاومت است. دیپلماسی نهضتی روش نظری درک، فهم و مفاهمه بین الملل را با هدایت آن به سطح ملت‌ها ساده‌سازی کرده است و در عرصه عملی با کاربست مقاومت و بسیج مردمی آن را دست‌یافتنی خواهد ساخت. در نتیجه، آرمان و افق تمدن نوین استقرار جمهوری‌های مستقل و آزاد، تعالی جایگاه مسلمانان و عزت آنان، حق تعیین سرنوشت در ساختار مردم‌سالاری دینی، ائتلاف‌سازی مسلمانان، اتحاد جوامع اسلامی و ساخت‌یابی نظم جدید انقلابی است. براساس کنش رفتاری شهادت طلبی، منطبق بر محاسبه‌گری و عقلانیت بوده و هم برخاسته از نظام ارزشی و هنجاری جامعه دینی اتفاق افتاده است. فرهنگ شهادت طلبی عرصه مبارزه را از سطح مادی قدرت به سطح معنوی و قدرت نرم تغییر داده و براساس این گفتمان در عرصه سیاسی عمل کرده و موفقیت‌هایی نیز نصیب خود کرده است. گرایش به شهادت طلبی برای حق طلبی و مبارزه با ظلم نیز گسترش پیدا می‌کند.

۵. تحلیل و یکپارچه‌سازی یافته‌های نظریه تمدن‌سازی نهضتی

در این گام فراترکیب باتوجه به مسئله اصلی و هدف پژوهش تجزیه و تحلیل داده‌ها ارائه شده است. تجزیه تحلیل و یافته‌ها بر پایه سه سوال؛ چیستی، چرایی و چگونگی تمدن‌سازی نهضتی است. ارائه پاسخ پرسش‌ها به صورت نظام‌مند سبب تکوین، ساخت‌یابی و ارائه نظریه می‌شود.

الف) تمدن‌سازی نهضتی چیست؟ تمدن‌سازی نهضتی جزئی از اسلام و تمدن اسلامی است که از طریق نهضت‌های اسلامی، مقاومت اسلامی، خدمات مستشاری و نیروی قدس پیگیری می‌شود. اسلام دینی زنده، پویا و حیات‌بخش است. تلاقی تمدن اسلام با تمدن غرب و مقابله با غیر و دگر از طریق نهضت مقاومت و نهضت‌های اسلامی صورت می‌گیرد. برتری نهضت‌های اسلامی به نوعی برتری تمدن اسلامی است.

مهم‌ترین ویژگی، چیستی، مبانی، اصول، تعریف و مفهوم تمدن‌سازی نهضتی عبارت‌اند از:
- تلاش برای ساختن جامعه‌ای که تمام بشر بتواند با هم‌نوایی در کنار یکدیگر و به‌منزله اعضایی از یک خانواده کامل و جامع در درون آن زندگی کنند؛

- تمدن بر مجموع فعالیت‌های عینی، فنی و اطلاعاتی جامعه اطلاق می‌شود و فرهنگ امور ذهنی مانند دین، فلسفه و هنر را دربرمی‌گیرد؛
- تمدن به معنای تحقق یک سبک زندگی در دنیای امروز است؛ یعنی آن چیزی که یک تمدن می‌خواهد برای بشر امروز به ارمغان آورد، یک سبک زندگی و مدنیت جدید؛
- تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های جامعه که تصادم‌ها و تزاخم‌های منفی را برطرف سازد و جامعه را در مسیر رشد و کمال را قائم‌مقام آن‌ها کند؛
- تمدن پیچیده‌ترین و بزرگ‌ترین واحد اجتماعی است که بر دیگر واحدهای اجتماعی، فرهنگ و ملت و دولت، سایه افکنده است؛
- تمدن اسلامی مجموعه‌ای است از آثار و تولیدات که پس از ظهور دین مبین در جزیره‌العرب و پیوستن مردمان دیگر سرزمین‌ها پدید آمد. نقطه شروع آن شام و پایگاه رشد و گسترش آن بغداد بود. البته شهرها و مراکز بزرگی به‌عنوان بازوان این تمدن در نقاط دوردست وجود داشتند که باید از بعضی شهرهای خراسان بزرگ، برخی مراکز ری و برخی از مکان‌ها در شام و عراق یاد کرد؛
- تفکیک ناپذیری دین و سیاست: معنویت، اخلاق، مرجعیت دین در عرصه سیاست، بازگشت به اسلام و قرآن به‌عنوان منبع جامع هدایت و امت‌ساز؛
- پذیرش توحید و رد بندگی و عبودیت ستمگران و سلطه‌گران و ایستادگی در برابر متجاوزان با اعتماد و توکل بر خداوند؛
- عبودیت و مقاومت برای خدا: نظام هستی توحیدی و جامعه بر پایه تعالیم دینی؛
- احساس مسئولیت در برابر خداوند، تاریخ و جامعه و تعهد به مطالبه حق و اقامه عدل و ارزش‌ها؛
- حل مشکلات و پیروزی امت اسلامی در گرو بازگشت به اسلام؛ خودآگاهی و بیداری اسلامی است.
- اهتمام به مناسک مذهبی و ارزش‌های دینی و مسئله مقاومت (پابندی به آرمان فلسطین)؛

- تکلیف محوری مبتنی بر عزت و کرامت و توکل به امدادهای غیبی؛
  - بهره‌مندی از نظام عقیدتی ولایت‌مدار و باور به آخرت و معاد؛
  - نهضت مقاومتی از طریق گردهمایی مسلمانان در مراسم‌های اسلامی، هفته وحدت، روز قدس، برگزاری مراسم‌های بین‌المللی از جمله اربعین به‌عنوان تبلیغ فرهنگی؛
  - مناسبات هوشمندانه نهضتی از طریق شبکه‌های تشکیل موکب‌های اربعین و برگزاری مراسم ائمه معصومین علیهم‌السلام به‌مثابه کنش نهضتی؛
  - احیای صفات و ویژگی تمدن‌سازی نهضتی با پیوندهای اجتماعی و عشیره‌ای، ترویج حماسه عاشورایی و تقدیر از مقام شهدا؛
  - روابط و تعاملات انسانی در جغرافیای جهان اسلام در فضای ژئوپلیتیکی محور مقاومت؛
  - زندگی خوب و عزتمندانه مسلمانان همراه با رشد مادی و تعالی معنوی؛
  - اصلاح‌گرایی براساس دین و با عقل، نقل و تجربه نهضت‌ها و مقاومت؛
  - استحکام هسته‌های مقاومت، نظام انقلابی و انفکاک‌ناپذیری جامعه ایمانی و تمدنی.
- ب) چرا تمدن‌سازی نهضتی ضرورت دارد؟ تمدن‌سازی نهضتی از این جهت ضرورت دارد که جزء لاینفک گفتمان انقلاب اسلامی است. مهم‌ترین و بزرگ‌ترین آرمان انقلاب اسلامی ایجاد تمدن نوین اسلامی است. تمدن نهضتی در مقابل سلطه غرب و مقابله با تمدن غربی است؛**
- ترسیم افق و چشم‌انداز امت مسلمان با تربیت و آموزش انسان‌های نهضتی و مقاومت؛
  - اعتقاد به رهایی از طاغوت و استکبار، ایستادگی و نه تسلیم‌ناپذیری و عدم سازش (دیپلماسی نهضتی) عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی مبتنی بر قاعده نفی سبیل (نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری)؛
  - صاحب حق دانستن مردم در امور و شئون و تکیه بر مکتب هدایت (نهضت مقاومت)؛
  - جهاد کبیر عامل حفظ عزت، استقلال و حقوق امت در برابر ظلم و طاغوت و تلاش برای دفاع از کرامت، آزادی و استقلال در برابر متجاوزان؛

- ساخت، استحکام و ارتقای امت در درگیری و مواجهه با چالش‌ها و تهدیدها؛
  - ایستادگی بر موضع اصولی و ایمانی در حمایت از آزادی ملت مظلوم فلسطین به دلیل مسئولیت کشورهای عربی و اسلامی در پایان دادن به ظلم و حل مشکل فلسطین؛
  - احیای شیعیان به مثابه هسته مقاومت، ائتلاف شیعیان ایران، لبنان، سوریه و یمن؛
  - یکپارچه‌سازی جغرافیای تمدنی-تاریخی مقاومت در شهرهای ایران، عراق، شامات، جبل عامل لبنان، یمن و سایر شهرها؛
  - فعال‌سازی سرمایه اجتماعی از طریق ایستادگی و مقاومت؛
  - فراهم‌سازی امنیت امت اسلامی با نهضت‌ها و گروه‌های مقاومت؛
  - تبادل فرهنگی، معرفتی و دانشی ملل اسلامی؛
  - تأسیس شبکه واحد ضد سلطه در قلمرو سیاسی کشورهای اسلامی محور مقاومت؛
  - عقب راندن سلطه از ذهن و عین کشورهای اسلامی؛
  - مقاومت سبب افزایش ارتباطات فرهنگی شده است.
- ج) چگونه تمدن‌سازی نهضتی دست‌یافتنی و قابل تحقق خواهد بود؟**
- انتقال تجارب انقلاب اسلامی به کشورهای اسلامی و بهره‌گیری از تجربه موفق شیعیان و اهل سنت در نبرد با تروریسم؛
  - برنامه ریزی برای توریسم و تورهای زیارتی و تبادل فرهنگی در زمینه‌های مختلف (درمانی، تجاری، تفریحی و زیارتی)؛
  - توانمندسازی، آموزش و تجهیز شیعیان، امت مسلمان مقاوم و گروه‌های مقاومت در جهت تمدن‌سازی نهضتی؛
  - تدبیر و کوشش در توسعه تجهیزات نظامی و خودکفایی دفاعی و تسلیحاتی در مقابله با ظالم و حمایت مظلوم مطابق گفتمان نهضتی؛
  - برنامه ریزی برای اتصال ترانزیتی مسیر تجارتي و بازار مصرفی کالاهای ایرانی و کشورهای اسلامی در جهت تقویت تمدن نهضتی مقاوم و مستقل؛

- تلاش و برنامه‌ریزی برای همکاری اقتصادی، کشاورزی و صادرات بین کشورهای مسلمان به‌عنوان هسته مقاومت نهضت تمدن‌ساز؛
- سیاست افزایش و توسعه توانایی نظامی و قدرت موشکی و رسیدن به مرحله بازدارندگی در برابر دشمن و تقابل با نظام سلطه؛
- جهد و کوشش در مراقبت از هم‌بستگی اجتماعی، انسجام و اتحاد و پرهیز از نزاع‌ها و اختلافات فرقه‌ای به‌ویژه در بین گروه‌های مقاومت و ملت مسلمان؛
- اقدامات و ارائه راهبرد لازم در هم‌بستگی و رابطه برادری بین امت اسلامی و گسترش آن در جهت پذیرش ولایت الهی، عامل هدایت، نصرت و عزت و پیروزی و تمدن‌سازی (پیوند امام و امت)؛
- کوشش در شناخت ماهیت آمریکا، دمکراسی هدایت‌شده آن و منشأ فتنه و تجاوز و بزرگ‌ترین حامی رژیم صهیونیستی در توطئه ضد مردم فلسطین؛
- بر ملا ساختن راهبرد غرب و آمریکا در عرصه نظر و عمل و نشان دادن تلاش قدرت‌های بزرگ در گمراهی و مهار ملت‌ها با اثرگذاری بر افکار و برداشت‌ها؛
- باور راهبردی به مقاومت و جهاد در راه خدا ضامن عزت ملت و بقای امت اسلامی و تمدن‌سازی است. لازمه وحدت و بقای آن مرز دینی به جای مرز جغرافیایی و سرزمینی است؛
- راهبرد مردم‌پایه ساختن مقاومت و دفاع برای تمدن‌سازی؛ مردمی بودن مقاومت و آمادگی همه‌جانبه از الزامات پیروزی است؛
- کوشش در مردمی شدن مبارزه و منحرف نشدن انتفاضه زمینه توسعه مقاومت، و تسلیم‌ناپذیری و منحرف نشدن محور مقاومت عامل شکل‌گیری تمدن است؛
- راهبرد توسعه محور مقاومت به فراسوی مرزها و گذار تدریجی از محور مقاومت به جبهه مقاومت (آمریکای لاتین، ونزوئلا و سایر کشورهای غیراسلامی)؛
- راهبرد باور امت به جای ناس به‌مثابه راهبرد و خط‌مشی نهضتی و استحکام نظریه «امام و امت» در مقابل گفتمان دولت‌سازی غرب و لیبرال‌دمکراسی؛

- احیای نماد و شاخص ایثار، فرهنگ شهادت‌طلبی و گذار از عرصه نظر به عمل و میدان و نیز فراگیری در بین شیعه و سنی که زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی است؛
- مدیریت جهادی - نهضتی با حضور فرماندهان تئوری پرداز و اجراکننده با رویکرد راهبردی و تاکتیکی به‌عنوان راهبرد تمدن‌سازی نهضتی؛
- تلاش و اقدام در سازمان‌دهی روند روبه‌رشد گروه‌های مردمی و شبه‌نظامی و فروملی به‌عنوان بسیج تمدن‌سازی نهضتی؛
- راهبرد تولید و تقویت ادبیات نهضتی، گفتمان‌سازی نهضت، مقاومت و دیپلماسی نهضتی به‌مثابه تمدن‌سازی نهضتی؛
- راهبرد جنبش‌سازی انقلابی با استفاده از روش‌های کارآمد و بهره‌گیری از بسترهای جامعه‌شناختی در کشورهای اسلامی به‌مثابه تمدن‌سازی نهضتی؛
- راهبرد کادرسازی و نهادسازی در کشورهای اسلامی از طریق تربیت و آموزش به‌مثابه تمدن‌سازی نهضتی؛
- راهبرد شبکه‌سازی و ارتباط‌گیری کمیته‌های نهضتی در کشورهای اسلامی از طریق تربیت و آموزش به‌مثابه تمدن‌سازی نهضتی؛
- تدبیر و کوشش در کمک به تشکیل دولت اسلامی مرگب از جمهوری آزاد و مستقل (اکنون در یمن) به‌مثابه تمدن‌سازی نهضتی؛
- باور راهبردی پذیرفتن نظم بین‌الملل و ناعادلانه خواندن آن (مقابله نهضت مقاومت با آن) به‌مثابه تمدن‌سازی نهضتی؛
- تلاش در کسب رهبری منطقه‌ای ایران و اقتدار مقاومت (ایران هسته مرکزی نهضت مقاومت) به‌مثابه تمدن‌سازی نهضتی.

۶. اجزا و ساختمان نظریه تمدن‌سازی نهضتی

مهم‌ترین مؤلفه‌های نظریه «تمدن‌سازی نهضتی» بر پایه تمدن اسلامی نهضت‌های اسلامی و مقاومت اسلامی است که به‌مثابه ادبیات علمی و پیش‌درآمد و به تعبیری موتور محرک نظریه عمل کرده است. روش فراتحلیل و فراترکیب به‌تنهایی نظریه‌ساز نیست. روش

فرا ترکیب بستر ساز و فراهم کننده زمینه برای نظریه پردازی، یکپارچه کننده ادبیات و انسجام بخش داده هاست. نتایج حاصل از سه گانه ارائه شده بنا و ساختمان نظریه را به این شکل بیان می کند که مبانی معرفتی نظریه الهی-فطری است. صورت بندی مفهومی نظریه بر پایه تفکر و اندیشه نهضتی، انسان نهضتی، دیپلماسی نهضتی، مقاومت اسلامی، جنبش سازی انقلابی، تربیت و آموزش نهضتی و رهبری نهضتی بنا شده است. روش، تجویز و راهبرد نیز مبتنی بر این مؤلفه های ارائه شده در نظریه قابل اجرا و برنامه ریزی خواهد بود.

تمدن اسلامی اصیل و پویا منبعث از اسلام ناب و آموزه های مبتنی بر فطرت و غایت زیست بشری است. تمدن نهضتی تمدنی است که در مقابل سلطه غرب ایستادگی می کند و از هژمونی شدن گفتمان سلطه و غرب و تمدن غربی ممانعت می کند. تمدن اسلامی مبتنی بر نهضت اسلامی، علاوه بر رویکرد نظری توفیق در میدان است که کانون محوری و مرکزی آن آگاهی، در صحنه بودن مردم و بیداری بوده و بر یقظه استوار است، ولی تمدن غربی بر سلطه و قدرت تأکید دارد. مسلمانان و نهضت های اسلامی تمدن سازند. نهضت تمدن اسلامی بازتولید کننده بینش و هویت اسلامی در قالب الگوی تمدنی عرضه شدنی برای جهانیان است. تمدن اسلامی مبتنی بر نهضت متمدن و مترقی اسلامی است و تمدن اسلامی منحصر و محدود به پیشرفت علی نیست، بلکه روحی سرشار از ایمان و اخوت ایمانی در تمام ارکان آن وجود دارد.

الف) انسان نهضتی: انسان در جهان هستی منزلت و مرتبت و حقیقتی واحد دارد. این نوع انسان در تمدن سازی نقش اساسی دارد. انسان نهضتی و عقلانیت انقلابی - تمدنی مبتنی بر جهان بینی الهی است. دکترین انسان نهضتی منبعث از هستی شناسی، معرفت شناسی، جامعه شناسی و روش شناسی دینی است. انسان نهضتی سراسر اقدام و عمل خود را در حوزه نهضتی - مستشاری بر پایه غایت و کنش ارزشی انجام می دهد. بینش، روش و منش انسان نهضتی غایت نگرانه هستی شناسانه است. رفتار عملی - عینی انسان نهضتی مبتنی بر مبدأ و معاد است:

روزها فکر من این است و همه شب سختم /// که چرا غافل از احوال دل خویشتم

از کجا آمده ام آمدنم بهر چه بود /// به کجا می روم آخر نمایی وطنم

عقلانیت انقلابی در رفتارهای انسان‌گایی - دینی است که نهفته در ذات فطرت الهی است. انسان نهضتی حاصل جمع دنیایی را می‌فهمد و براساس محاسبات غایی عمل می‌کند. انسان نهضتی انسان الهی است. انسان نهضتی و انسان انقلابی در مقابل انسان غربی و اومانیسم قرار دارد. انسان نهضتی موجودی است که از روح خدا در او دمیده شده و از چنان گوهر و وجودی برخوردار است که گرایش به حق و حقیقت دارد.

ب) اندیشگری نهضتی: فلسفه، تفکر و اندیشه‌ورزی نهضتی منظور است. اندیشه‌ورزی در باب مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و نظامی باید از طریق مبلغان، اندیشمندان دینی، رهبران نهضتی و جنبش‌های اسلامی صورت گیرد. در مجموع منظور از اندیشه‌ورزی بر پایه هستی‌شناختی اسلامی، وحدانیت و توحید، وحدت در ذات و فطرت است. اندیشگری نهضتی باید تفکر و فلسفه نهضت اسلامی را با بیان و زبان ساده به مردم انتقال دهد. پرسشگری، تحمل ابهام، جامع‌نگری، مشورت، پرهیز از تکفیر و پرهیز از قطعی‌انگاری و انحصارگرایی از راهبردهای اندیشه‌ورزی است که باید در نهضت‌های اسلامی بدان توجه شود. با اندیشه‌ورزی وحدت، خداشناسی، اعتماد و دوستی و الفت ایجاد می‌شود.

ج) تربیت و آموزش نهضتی: فعالیت‌های تربیتی، پرورشی، آموزشی، ارزشی، فرهنگی در میان ملل مسلمان و باتکیه بر فرهنگ و تمدن امت مسلمان و بر پایه ایدئولوژی در مسیر خودشناسی، خودسازی، ایدئولوژی‌پردازی، هویت‌سازی، کادرسازی، نهادسازی، شبکه‌سازی، جنبش‌سازی و با افق و ترسیم تأسیس تمدن نوین اسلامی صورت گیرد. در تربیت و آموزش نهضتی اولویت خودسازی است و در مراحل بعدی آموزش نظامی قرار دارد. در تربیت و آموزش نهضتی باید آموزش مبتنی بر مکتب الهی و در تقابل با مکتب غربی باشد و منطبق بر شریعت و در تقابل با میل انسان‌محوری قرار گیرد.

د) رهبری نهضتی: نقش رهبر در نهضت هم نظریه پرداز و تنوری ساز است و هم هدایتگر میدان و محیط است. رهبر تنوری پرداز و فرمانده مقاومت در عرصه راهبردی و تاکتیکی هم‌زمان فعالیت دارد. رهبر نهضت و نهضتی در دو بُعد تنوری‌پردازی و میدانی

فعالیت دارد. «بُعد نظری و تئوری پردازی رهبری نهضت اسلامی» از طریق ارائه آرمان نهضت و مقاومت، ارائه استراتژی و تاکتیک اجرایی در میدان، بسیج مردم و جنبش‌سازی انقلابی در محیط مأموریتی، حرکت دادن نهضت و تقویت آن در جهت نظام‌سازی، عبور دادن از بحران‌ها و ایجاد ثبات و امنیت در نهضت است. «بُعد اقدام، عمل و در میدان بودن» از طریق حضور فرمانده نهضتی و مدیر عالی نهضتی در میدان و کار و فعالیت میدانی، ارائه خدمات مستشاری، نظامی، دفاعی و فرماندهی در جنبه نرم و سخت است. تمدن در سایه امنیت شکل می‌گیرد و شکوفا می‌شود. در سایه امنیت اندیشه، تفکر، هنر، معماری، موسیقی، ادبیات، شعر، سبک زندگی دینی، تمدن و فرهنگ رشد می‌یابد. تمدن دائم برای حفظ و بقای خود نیاز به تئوری پردازی دارد. رهبران نهضتی و فرماندهان مقاومتی در هر جغرافیا و حوزه مأموریتی به‌صورت ویژه و نقطه‌ای عمل می‌کنند. اقدام، عمل و راهبرد و تاکتیک مقاومت شبکه‌ای و تأثیرگذاری آن به‌صورت وسیع است. اکنون سنگینی وظیفه و بار مسئولیتی مقاومت در حوزه تاکتیکی است یا راهبردی؟ تنها استراتژی یا تنها تاکتیک نیست، بلکه به‌صورت هم‌زمان هم راهبرد و هم تاکتیک است. در جایی استراتژیک و راهبردی عمل می‌کند و در جای دیگر تاکتیکی و میدانی وارد می‌شود.

هـ) دیپلماسی نهضتی: اصول و دکرترین نهضتی انقلاب اسلامی در دیپلماسی تبلور یافته است. دیپلماسی نهضتی یعنی حمایت از مظلوم و مبارزه با ظالم است. نفی سبیل در آیه ۱۴۱ سوره نساء بیانگر نفی سلطه سیاسی در جنبه سلبی و ایجابی است. مقاومت از نظر اسلام امری دائمی است و برای رسیدن به هدف باید صبر و استقامت کرد. در نتیجه، مقاومت اسلامی در برابر ظلم، تجاوز و اشغالگری، دین‌ستیزی، سلطه استکبار و متحدان آن‌ها شکل گرفته و هدفش حفظ حقوق، دفع ستم، رفع اشغال، حفظ استقلال، جلوگیری از سلطه و حفظ دارایی‌ها مطابق آموزه‌ها و احکام دین است. مفهوم نهضت را مبارزه مستمر مستضعفان با ظلم مستکبران بیان می‌کنند. دیپلماسی یعنی مدیریت سیاست خارجی. در نتیجه، دیپلماسی نهضتی بیانگر کاربرد خلاقانه و هوشمند سیاست در راستای حمایت از مظلوم و مقابله با ظالم است. مهم‌ترین سنجه‌های دیپلماسی نهضتی برای اقدام نهضتی

مبتنی است بر نفی سبیل، دعوت (هدایت و مبارزه)، تولا و تبرا، تألیف قلوب (حمایت مالی، لجستیکی و معنوی به منظور پایداری و استقامت)، ایجاد ایمان فطری و اخوت ایمانی برای مقاومت در نهضت اسلامی.

و) جنبش‌سازی نهضتی: جنبش‌سازی نهضتی و تبدیل آن به نهضت‌های اسلامی و مقاومت اسلامی در نتیجه ایجاد آگاهی و درک از وضعیت موجود و آینده مطلوب است. هدف جنبش‌سازی نهضتی و انقلابی ایجاد درک از ماهیت دین، فطرت و نقش آن در سیاست و اجتماع است. آگاه‌سازی و فعال‌سازی آن سبب جنبش‌سازی انقلابی خواهد شد. هدف این مقاله ارائه نظریه و روایت نظریه از روایت منسجم مقولات و همچنین ضرورت نظری و مفهومی آن است. زمینه‌های شکل‌گیری علمی و سیاسی اجتماعی پدیده‌ها و نیز راهبردها و استراتژی‌های کنش تعاملی بین مؤلفه‌های نظریه، ذیل سطوح نظریه (چیستی، چرایی و چگونگی) بیان شد؛ اگرچه چالش‌ها و موانع پیش روی تمدن‌سازی نهضتی قابلیت بررسی جداگانه تحت پژوهش مستقل را دارد. گفتنی است فراتحلیل و فراترکیب به‌تنهایی قابلیت نظریه‌سازی و نظریه‌پردازی ندارد و از فراترکیب برای تحلیل تحلیل‌ها و یکپارچه‌سازی تألیفات نویسنده و ارائه‌دهنده نظریه استفاده شده و درنهایت در یک الگوی پارادایمیک و شکل ترسیمی ارائه شده است.

نظریه تمدن‌سازی نهضتی حاصل بیش از یک دهه مطالعه و تحقیق، تألیف و تدریس ارائه‌دهنده نظریه در باب تاریخ انقلاب اسلامی، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، نظام سیاسی اسلام و عرصه مقاومت و دیپلماسی نهضتی و دانش ضمنی است. حاصل تجربیات دانشی، بینشی و روشی نگارنده در «مؤسسه مطالعات راهبردی اندیشه‌سازان نور»، «دانشکده و پژوهشکده مطالعات بین‌المللی» و «پژوهشکده جبهه مقاومت» به‌منظور توسعه و تعمیق گفتمان انقلاب اسلامی از طریق نهضت‌های اسلامی و مقاومت اسلامی برای دست یافتن به طرح تمدن نوین اسلامی و روایت و ارائه «نظریه تمدن‌سازی نهضتی» مؤثر بوده است.

بنیاد نظریه با بهره‌گیری از دانش تجربی، شواهد عینی، متون تخصصی و پژوهشی احصاء شده است. رویکرد نظریه از حیث هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی دینی - اسلامی

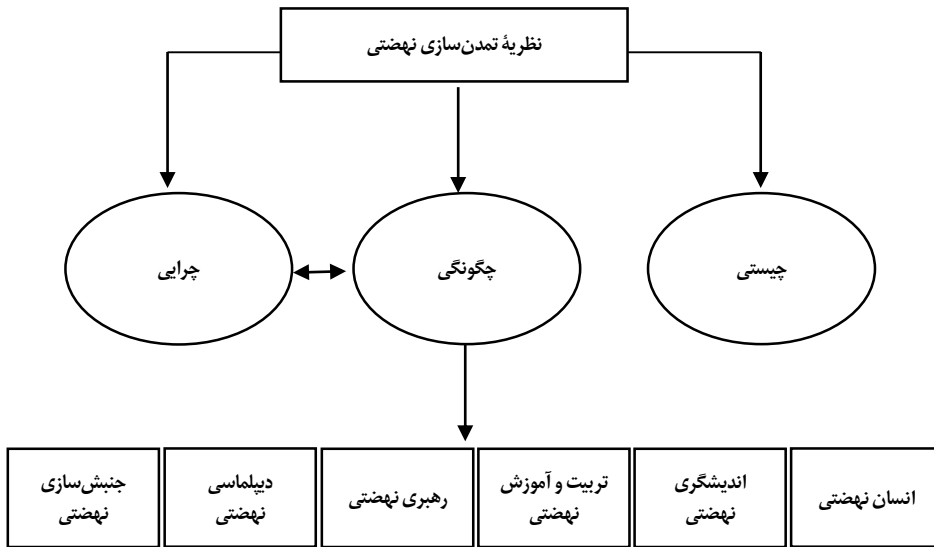
است. از منظر روش مقاله کیفی و فراترکیب است؛ ولی روش احصاء نظریه از روش شناسی تجربی - عینی که از دانش دینی و متون اسلامی احصا شده است. نظریه تمدن سازی نهضتی برای اولین بار با ابعاد، مؤلفه و شاخص های آن شناسایی و تحلیل شده و باتکیه بر گزاره های مرتبط با نهضت اسلامی و تمدن نوین اسلامی نظریه «تمدن سازی نهضتی» ارائه شده است. مهم ترین وجه تمایز و نوآوری نظریه «تأکید بر قدرت و عمق نهضت های اسلامی و مقاومت اسلامی» در حرکت و فرایند تکاملی و تعاملی تمدنی است که این مهم از طریق «فعالیت نهضتی، مستشاری و میدانی» فراهم شده است. تجارب محیطی - میدانی و نهضتی - مستشاری از دستاوردهای ویژه و خاص این نظریه است. مهم ترین وجه اشتراک این نظریه با سایر دیدگاه ها، اندیشه ها و نظریه ها توجه به مبانی دینی و متون اسلامی، ارزش های الهی - فطری و قدرت نهضت های اسلامی و رهایی از یک سو و اندیشه ورزی و عمل گرایی مسلمانان و هسته های مقاومت درباره وضع مطلوب و آینده ملت مسلم براساس اسلام ناب محمدی از سوی دیگر است. اسلام ناب، وحدت مسلمانان و استکبار و سلطه در سایر نظریه ها و نظریات نیز مورد توجه بوده و وجه ممیزه این نظریه نقد رویکردهای نظری در باب تمدن سازی از جمله تمدن غربی و تمدن سازی بدون تکیه و توجه به مقاومت اسلامی، و ارزش های دینی و تمدن سازی تک بعدی و تمرکز بر داخل جغرافیا و سرزمین واحد است که در این نظریه اتحادیه کشورهای اسلامی مورد نظر بوده و تمدن سازی با اتحاد کشورها و ملل مسلمان و با تحقق جمهوری های آزاد و مستقل شکل خواهد گرفت که وجه ممتاز و ممیزه این نظریه نسبت به سایر اندیشه هاست.

درباره اینکه ماهیت تمدن سازی نهضتی چیست، امکان بروز و ظهور آن وجود دارد و ابعاد و مؤلفه ها و شاخص های آن کدام اند گفتنی است که ماهیت تمدن سازی نهضتی اسلام نهضت های اسلامی و مقاومت اسلامی است، امکان ظهور آن وجود دارد و ابعاد و مؤلفه ها و شاخص های نظریه ذیل چیستی، چرایی و چگونگی ارائه شده و روایت نظریه و ساختمان نظریه در شش مؤلفه به تصویر کشیده شده است.

آنچه در باب چیستی، ماهیت و فلسفه تمدن اسلامی، تمدن سازی، تمدن نوین اسلامی

و تمدن‌سازی نهضتی ارائه شد درصدد بیان این مسئله بود که تمدن در نتیجه تلاش و تعاملات بشر و انسان با تکیه بر فطرت الهی و ایمانی شکل می‌گیرد. در پاسخ به چرایی تمدن‌سازی و تمدن نوین اسلامی، پاسخ نخست اینکه همه نهضت‌ها تمدن‌سازند؛ یعنی نهضت‌های انبیا درصدد شکل‌گیری تمدن الهی و فطری بوده‌اند. نهضت‌های اسلامی معاصر، از جمله نهضت انقلاب اسلامی و نهضت‌های اسلامی کنونی (حزب‌الله لبنان، انصارالله یمن و سایر نهضت‌ها)، درصدد تأسیس و برپایی تمدن اسلامی و ادامه نهضت انبیاءند که لازمه آن مقاومت و مقابله با سلطه و استکبار است. چنانچه نهضت‌های اسلامی از مشی مقاومت و مقابله با سلطه و استکبار استفاده کنند و درصدد ایجاد، توسعه و تعمیق نهضت‌های اسلامی باشند، این نهضت تمدن‌ساز به‌شمار می‌رود.

مسئله فلسطین از دل نهضت اسلامی امام خمینی علیه السلام پدیدار شد؛ یعنی ماهیت نهضت به مسئله نهضت اسلامی و بیداری اسلامی ارتقا یافت و اکنون مسئله اصلی دنیای اسلام مسئله فلسطین است. مقاومت فلسطین، مقاومت امت اسلامی و تعاملات تمام نهضت‌های اسلامی پیرامون فلسطین به‌عنوان یک نمونه و جزئی از «تمدن‌سازی نهضتی» است. در این نظریه، پایه اصلی تمدن اسلامی بر صنعت و فناوری‌های نوین و علم و تکنولوژی نیست (غرب به دنبال آن است)، بلکه آن‌ها بخشی از تمدن‌اند و پایه اصلی تمدن فرهنگ، بینش، آگاهی، بیداری اسلامی و معرفت و کمال فکری فطری، انسانی و اسلامی است. در نتیجه، آنچه در تمدن‌سازی نهضتی حول محور اصلی قرار دارد انسان است. انسان نهضتی موتور محرک تمدن‌سازی نهضتی است. آنچه در شکل‌نمایش داده شده در واقع مبنای است که چگونگی تمدن‌سازی نهضتی را نشان می‌دهد. چستی و چرایی زمینه‌ساز و پشتیبانی‌کننده چگونگی‌اند. چگونگی خود دارای مؤلفه‌ها و مبنای است که با تکیه بر مؤلفه‌های «انسان نهضتی، اندیشگری نهضتی، تربیت و آموزش نهضتی، رهبری نهضتی، دیپلماسی نهضتی و جنبش‌سازی نهضتی» مندرج در خود به تمدن‌سازی نهضتی می‌انجامد.

نمودار ۱: الگوی مفهومی روایت نظریه تمدن سازی نهضتی (نهضت های اسلامی)

(منبع: یافته های پژوهش)

نتیجه گیری

نظریه «تمدن سازی نهضتی»، صورت بندی جامع و یکپارچه و جدیدی از پژوهش های نویسنده مقاله است که در قالب نظریه جدید و اجزا و ساختمان نظریه ارائه شد. این صورت بندی بدیع با محوریت نظریه تمدن سازی نهضتی انجام شد و برای این مقصود سؤالاتی که در این زمینه اهمیت داشتند با ماهیت چیست، چرا و چگونه تحلیل شدند. نتایج ارزیابی آماری و تحلیل کیفی به مشابه روش در نظریه پردازی به تدوین نظریه و صورت بندی مفهومی آن کمک کرد. نتیجه نهایی نشان می دهد مقاومت و نهضت های اسلامی در تمدن سازی سهم و نقش بسیار و معناداری دارند. یافته مقالات ارزیابی شده و همچنین این پژوهش برتری عرصه میدان و دست بالای مقاومت در تمدن سازی را تأیید و کاربست نتایج حاصل از پژوهش را برای اجرا در جهت تمدن سازی تجویز می کند. براساس روش فراترکیب، یافته ها و براین پژوهش های صورت گرفته، با استناد به منابع و داده های معتبر و متقن علمی و میدانی، دستیابی به نظریه تمدن سازی اسلامی ذیل نهضت های اسلامی و مقاومت اسلامی ممکن است. نتیجه ی مقاله حاضر، با تجمیع و انتزاع گزاره ها،

داده‌های مرتبط با نهضت اسلامی، مقاومت اسلامی و تمدن‌سازی نظریه «تمدن‌سازی نهضتی» را ارائه داده و در نهایت ساختمان نظریه تدوین، طراحی شده است. نتیجه مقاله مبتنی بر مجموعه داده‌ها، گزاره‌ها، اجزا و قضایای تحلیل و یکپارچه‌سازی مباحث مرتبط با نهضت اسلامی، مقاومت اسلامی و تمدن‌نویان اسلامی تدوین شده است. صورت‌بندی مفهومی و شکلی «نظریه تمدن‌سازی نهضتی» شامل؛ تفکر و اندیشه‌ورزی نهضتی، انسان نهضتی، دیپلماسی نهضتی، مقاومت اسلامی، تربیت و آموزش نهضت و نهضتی، رهبری نهضت و نهضتی در دو بُعد انتزاعی و عینی است. نتایج، اذعان می‌دارد رابطه معکوس نیز بین مقاومت و تمدن‌سازی وجود دارد؛ یعنی دولت‌ها و مللی که ایستادگی و مقاومت در برابر سلطه را نداشتند در مسیر تمدن‌سازی اسلامی قرار نگرفتند؛ اگرچه بتوانند توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را پیش ببرند. بدون توجه به اصول و مبانی تمدنی اسلام، تمدن‌نویان اسلامی را شکل نخواهند داد و در اجزای این ساختمان نقش نخواهند داشت. در هر مقطع و مرحله که دولت‌ها از مسیر مقاومت و نهضت خارج یا منحرف شوند تمدن‌سازی نیز روند کند و حتی ایستایی پیدا خواهد کرد. چالش مهم در این باب تفاوت ساختار و بافتار فرهنگی در کشورهای مختلف اسلامی، ضعف اقتصاد، تنوع فرهنگ، قومیت و وضعیت اجتماعی کشورهاست. پیشنهاد می‌شود جهت استحکام زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، سبک زندگی و فرهنگ و اقتصاد تمدن‌سازی و تفاوت جامعه‌شناختی کشورها، علاوه بر بررسی دقیق، مطالعات تطبیقی بین کشورهای اسلامی احصا و متناسب با شرایط و موقعیت خاص هر یک اقدام و عمل شود. شایان ذکر است انجام پیشنهاد نیازمند حضور و مطالعه میدانی، محیطی و تجربی است. این مهم، علاوه بر حضور مستشاری، در قالب همکاری‌های علمی بین‌المللی بین مؤسسات، دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی کشورهای اسلامی نیز قابل انجام است.

تشکر و سپاسگزاری

بدین وسیله از تمام پژوهشگرانی که از مطالعات آن‌ها در این پژوهش استفاده شد، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.

تعارض منافع

این مطالعه برای نویسنده هیچ گونه تضاد منافی نداشته است.

منابع مالی

این پژوهش که هیچ گونه کمک مالی از سازمانهای تأمین مالی در بخشهای عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرده؛ در تاریخ در ۲۳ آبان ۱۴۰۳ در دانشگاه جامع امام حسین (ع) توسط نگارنده ارائه شده است.

کتابنامه

- ابن‌خلدون، عبدالرحمن (۱۳۷۵). مقدمه (محمدپروین گنابادی، مترجم)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir>.
- بابایی، حبیب‌الله (۱۳۹۴). عیار و اساس در اسلامی بودن تمدن، نقد و نظر، ۲۰ (۴)، ۳۱-۵۴.
- بلیکی، نورمن (۱۳۸۷). طراحی پژوهش‌های اجتماعی (حسن چاوشیان، مترجم). تهران، نشر نی.
- موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۶۸). صحیفه نور. تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- نوغانی، محسن، و میرمحمدتبار، سیداحمد (۱۳۹۶). فراتحلیل: مبانی و کاربردها. مشهد، دانشگاه فردوسی.
- Card, N. A. (2012). *Applied meta-analysis for social science research*. New York, NY: Guilford Press.
- Egger, M., Smith, G. D., & Altman, D. G. (Eds.). (2001). *Systematic reviews in health care: Meta-analysis in context*. London: BMJ Publishing Group.
- Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, 5(10), 3-8. doi: 10.3102/0013189X005010003.
- Li, S. (2010). The effectiveness of corrective feedback in SLA: A meta-analysis. *Language Learning*, 60(2), 309-365. doi: 10.1111/j.1467-9922.2010.00561.x.
- Murphy, D., Irfan, N., Barnett, H., Castledine, E., & Enescu, L. (2018). A systematic review and meta-synthesis of qualitative research into mandatory personal psychotherapy during training. *Counselling and Psychotherapy Research*, 18(2), 199-214. doi: 10.1002/capr.12159.
- Steyaert, J. (2004). Measuring the performance of electronic government services. *Public Administration Review*, 64(3), 369-370.

Transliterated Bibliography

- Babaei, H. (2015). The criterion and foundation of the Islamic character of civilization. *Naqd va Nazar*, 20(4), 31-54. [In Persian].
- Blaikie, N. (2008). *Designing social research: the logic of anticipation* (H. Chavoshian, Trans.). Tehran: Ney Publications. [In Persian].

- Card, N. A. (2012). *Applied meta-analysis for social science research*. New York, NY: Guilford Press.
- Egger, M., Smith, G. D., & Altman, D. G. (Eds.). (2001). *Systematic reviews in health care: Meta-analysis in context*. London: BMJ Publishing Group.
- Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, 5(10), 3–8. doi: 10.3102/0013189X005010003.
- Ibn Khaldun, 'Abd al-Rahman. (1996). *The Muqaddimah* (M. Parvin Gonabadi, Trans.). Tehran: Elmi va Farhangi Publications. [In Persian].
- Khamenei, A. (n.d.). Speeches and statements. Available at: <https://farsi.khamenei.ir>. [In Persian].
- Khomeini, S. R. (1989). *Sahifeh-ye Noor*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian].
- Li, S. (2010). The effectiveness of corrective feedback in SLA: A meta-analysis. *Language Learning*, 60(2), 309–365. doi: 10.1111/j.1467-9922.2010.00561.x.
- Murphy, D., Irfan, N., Barnett, H., Castledine, E., & Enescu, L. (2018). A systematic review and meta-synthesis of qualitative research into mandatory personal psychotherapy during training. *Counselling and Psychotherapy Research*, 18(2), 199–214. doi: 10.1002/capr.12159.
- Noughani, M., & MirMohammad-Tabar, S. A. (2017). *Meta-analysis: Foundations and applications*. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian].
- Steyaert, J. (2004). Measuring the performance of electronic government services. *Public Administration Review*, 64(3), 369–370.